

Ukrainan uudistuspolitiikka valinkauhassa

A r s e n i y S v y n a r e n k o

Dramaattiset mutta samanaikaisesti rauhanomaiset tapahtumat Ukrainan presidentinvaalien yhteydessä loka-marraskuussa 2004 osoittivat, että Ukrainan kehittyminen valtiona on saavuttanut käännekohdan. Viimeisen viidentoista vuoden kuluessa poliittisesta ja taloudellisesta eliitistä on tullut yksi kokonaisuus samalla kun väestö on menettänyt luottamuksensa hallitukseen, poliittisiin puolueisiin, parlamenttiin ja muihin viranomaistahoihin. Joukkomielenosoitusten harjalla valtaan nousseen opposition tärkeimpänä haasteena onkin kansalaisten luottamuksen palauttaminen politiikkaan ja poliitikkoihin.

Maan uusi johto Viktor Juštšenko ja Julija Tymošenko etunenässä ovat tarttuneet haasteeseen ja julistaneet uuden hallituksen tärkeimmiksi tavoitteeksi valtion ja viranomaistahojen sekä kansalaisten välillä ammottavan aukon kuromisen umpeen sekä ihmisten elintason kohottamisen lähemmäksi EU-maiden vastaavaa. Tavoitteena on lisäksi vahvistaa edustuksellista demokratiaa, paikallishallintoa ja tätä kautta tuoda uusia ihmisiä ja ajatuksia paikallistason politiikkaan. Toteutuessaan nämä uudistukset merkitsisivät uuden aikakauden alkamista Ukrainan politiikassa.

Yksi merkittävimmistä uudistuksista koskee edustuksellisen demokratian vahvistamista. Syksyllä 2005 Ukrainan poliittinen järjestelmä on tarkoitus muuttaa presidenttivetoisesta parlamentti-presidentti -järjestelmäksi. Uudistuksen johdosta presidentti menettää osan laajasta toimivallastaan parlamentille. Parlamentti saa näin

oikeuden nimittää pääministerin ja hallituksen muodostaminen tapahtuu jatkossa puolueiden voimasuhteiden mukaisesti. Näin puolueiden merkitys Ukrainan sisäpolitiikassa vahvistuu jatkossa. Poliittisen järjestelmän muutos on siis mittava ja lopputuloksen kannalta olennaista on se, mitä itse poliittiselle reformille tapahtuu. Tuleeko siitä poliittisen kädenväännön sijaan myös poliittista järjestelmää muuttava voima?

Poliittisen eliitin eri ryhmittymät mieltävät poliittisen reformin eri tavoin. Ennen ”oranssivallankumousta” poliittiset uudistukset palvelivat presidentti Kutšman valtapyrkimyksiä. Vallankumouksen aikana poliittinen reformi näytteli tärkeää osaa Juštšenkoon ja Janukovytsin leirien välisissä neuvotteluissa. Ja nyt, osien vaihduttua, poliittisten uudistusten läpivieminen antaa uusille vallanpitäjille mahdollisuuden muuttaa järjestelmää mieleisempään. Toisaalta hävinnyt osapuoli voi hyödyntää uudistusprosessiin liittyvää epävarmuutta omaksi edukseen. Tutkija James Sherr kirjoittaakin, että presidentti Juštšenkolla on vain vähän aikaa syvällisten ja systemaattisten uudistusten läpiviemiseksi nykyisten toimivaltuuksiensa puitteissa (Sherr 2005, 1). Sherrin mukaan tärkeintä onkin nyt osoittaa, että maan uusi johto haluaa muuttaa nykyisen poliittisen järjestelmän luonteen eikä vain sen imagoa.

Tässä artikkelissa tarkastelen miten poliittisesta reformista tuli tärkeä puheenaihe Kutšman valtakaudella ja millaista osaa slogaani poliittinen reformi on näytellyt Ukrainan poliittisen elämän mullistaneiden tapahtumien aikana. Keskeinen tekijä tässä prosessissa on ollut yleisen mielipiteen muodostaminen aiheesta.

Tässä artikkelissa tarkastelen erityisesti sitä mitä tavoitteita Kutšman hallinto asetti yleiskansalliselle keskustelulle poliittisesta reformista. On myös kiinnostavaa kysyä, miten Ukrainan uusi valtaeliitti näkee poliittisen reformin tulevaisuuden? Entä onko valtaeliitin näkemys samansuuntainen kansalaisten uudistuksille asettamien tavoitteiden kanssa?

Poliittisen reformin tausta

Ennen oranssivallankumousta presidentti Kutšman ote vallasta oli tukeva – käytännössä hän kontrolloi maan taloutta, mediaa ja vaaleja, ja onnistui näin estämään yritykset muuttaa maan poliittista järjestelmää. Kutšman Ukrainaa ei kuitenkaan voinut kutsua autoritaariseksi, koska vaaleja edelleen järjestettiin, parlamentti kokoontui ja keskusteli lakialoiteista, ja poliittinen oppositio toimi avoimesti. Lisäksi Ukrainan poliittisessa elämässä oli tiettyjä demokratian tunnusmerkkejä kuten se, että vaalit olivat suhteellisen rehelliset. Maalla oli lisäksi (vuoden 1996 jälkeen) liberaali perustuslaki ja kaikesta huolimatta valtaapitävät sietivät varsin ankaraakin arvostelua. Näiden eittämättä demokraattisten tendenssien ei kuitenkaan annettu vaarantaa presidentin otetta vallasta, mikä puolestaan toi tietyn autoritaarisen vireen Ukrainan politiikkaan (D’Anieri 2003, 59).

D’Anieri luonnehtiikin presidentti Kutšman Ukrainaa nimityksellä ”electoral autoritarianism”. Ensinnäkin, monet tämän aikakauden tyypilliset piirteet kuten puuttuminen joukkotiedotusvälineiden toimintaan, korruptio ja oppositiopuolueiden ahdistelu eivät olleet vain merkki poliittisten käytäntöjen kehittymättömydestä. Ennen kaikkea kyse oli muuallakin entisen Neuvostoliiton alueella tavatusta johtamistavasta (D’Anieri 2003, 59). Toiseksi, vuosien 2002 ja 2003 tapahtumat eivät olleet vain väliaikainen poikkeama matkalla autoritäärisestä demokraattiseen poliittiseen järjestelmään. Itse asiassa ne osoittautuivat varsin pysyviksi, huolimatta muutoksista maan korkeimmassa johdossa. Vastoin monien toiveita, Kutšman hallinnon

poistuminen ei muuta olennaisesti Ukrainan politiikkaa ellei samanaikaisesti toteuteta pitkälle meneviä institutionaalisia ja poliittisia muutoksia (D’Anieri 2003, 59).

Yksi olennaisimmista muutoksen indikaattoreista on Ukrainan perustuslain uudistamista koskeva prosessi. Ukrainan julistauduttua itsenäiseksi vuonna 1991 maa jatkoi eteenpäin vanhan perustuslain mukaisesti. Myös poliittisen järjestelmän luonne periytyi neuvostoajalta. Vanhassa yksipuoluejärjestelmässä valtion hallinto oli jaettu kahteen osaan: strategiseen ja hallinnolliseen (Matsuzato 2005, 56). Neuvostojärjestelmässä kommunistisen puoleen keskuskomitea oli vastuussa strategisesta päätöksenteosta kun taas hallitus piti huolta jokapäiväisistä tehtävistä. Vuonna 1991 tilalle tuli presidenttijohtoinen järjestelmä, jossa hallitus jatkoi toimintaansa ikään kuin elettäisiin edelleen sosialismissa, kun taas presidentti ja hänen avustajakuntansa perivät aiemmin kommunistiselle puolueelle kuuluneen tehtäväkentän.

Vuonna 1996 Ukrainasta tuli viimeinen IVY-valtio, joka otti käyttöön uuden perustuslain. Uuden perustuslain valmistelu kesti siis kokonaista viisi vuotta ja tänä aikana maahan vakiintui edellä kuvatunlainen puoli-presidentiaalinen (presidentti-parlamentaarinen järjestelmä) poliittinen järjestelmä. Tämä järjestely näytti sopivan Ukrainan hallitusmuodoksi lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin, Ukrainalta puuttui, ja puuttuu edelleen, kehittynyt puoluejärjestelmä. Toiseksi Ukrainalla ei ollut riittävää demokraattista perinnettä (tässä sivuutan kasakoiden itsehallintokokemukset, joilla ei modernin valtiojärjestelmän puitteissa ole kuin lähinnä symbolista merkitystä). Sen sijaan, siinä vaiheessa kun uutta perustuslakia oltiin ottamassa käytäntöön Ukrainassa oli faktisesti ollut jo viisi vuotta käytössä puoli-presidentiaalinen järjestelmä, jolla oli paljon yhteneväisyyksiä yksipuoluejärjestelmän kanssa.

Jatkuvat yhteenotot presidentin ja parlamentin välillä johtivat sellaisen perustuslain hyväksymiseen, josta puuttuu lähes täysin välineet presidentin, hallituksen ja parlamentin keski-

näisten suhteiden järjestämiseksi. Presidentti Kutšma saattoi oikeuttaa poliittisesti motivoituidut pääministerien erottamiset koska perustuslaissa ei määritelty sitä koskevia menettelytapoja. Samanaikaisesti perustuslaki antoi presidentille ainoastaan hyvin rajoitetun oikeuden hajottaa parlamentti, mutta parlamentti, joka oli jakautunut oikeisto-nationalistisiin ja vasemmistolaisiin puolueisiin, ei onnistunut kääntämään tilannetta omaksi edukseen. Perustuslain heikkous antoi tekosynn ryhtyä sellaiseen perustuslain ja poliittisen järjestelmän uudistamiseen joka palvelisi poliittisia tarkoituksia.

Vuoden 2001 parlamenttivaalien ja vuoden 2004 presidenttivaalien välisenä aikana tietyt puoli-presidentiaaliset järjestelmän piirteet edesauttoivat poliittisten konfliktien syntyä Ukrainassa. Itse asiassa ”samettivallankumouksen” alkupiste voidaan ajoittaa aina vuoteen 2000. Silloin oikeisto- ja keskusta puolueet muodostivat Viktor Juštšenkon hallitusta (Julija Tymošenko toimi tällöin hallituksen energiaministerinä) tukevan enemmistön ja näin heikensivät merkittävästi vasemmistopuolueiden asemaa parlamentissa. Pian kävi ilmi, ettei presidentti Kutšma suosinut ajatusta hallitusenemmistöisestä parlamentista, vaan koki oman asemansa uhatuksi.

Tämä tilanne loi taustan presidentti Kutšman pian uudelleen valintansa jälkeen (Kutšma valittiin toiselle kaudelle vuonna 1999 pidetyissä vaaleissa, joissa hän voitti vasemmiston ja kommunistien ehdokkaat) tekemälle aloitteelle kansanäänestyksen järjestämisestä muutoksista maan perustuslakiin. Ehdotuksellaan Kutšma pyrki kasvattamaan omaa valtaansa ja rajoittamaan parlamentin sekä pääministerin toimintamahdollisuuksia. Kansanäänestyksen järjestäminen asiasta oli puolestaan keino sivuuttaa parlamentin auktoriteetti. Kutšma laski, että kansa, joka juuri oli äänestänyt hänet uudelle kaudelle ja joka oli hyvin tyytymätön hallituksen ja parlamentin toimintaan, tulisi kannattamaan presidentin ideoita.

Neljä kansanäänestykseen tuotua kysymystä olivat luonteeltaan populistisia. Presidentti pyysi

kansalta hyväksyntää seuraaviin neljään uudistukseen: ensinnäkin, presidentti sai oikeuden hajottaa parlamentti; toiseksi, kansanedustajien rikosoikeudellinen suoja poistettaisiin; kolmanneksi, kansanedustajien määrää vähennettäisiin neljästä sadasta viidestäkymmenestä (450) kolmeensataan (300); ja neljänneksi muodostettaisiin kaksikamarinen parlamentti, siten että toisessa olisi alueiden intressit edustettuina.

Ehdotuksia kritisoiitiin tuoreeltaan sekä ulkomailla että Ukrainan oppositiota johtavien Viktor Juštšenkon ja Julija Tymošenkon toimesta. Ehkä tästä syystä Presidentti Kutšma ei ajanut kansanäänestyksen tuloksen muuttamista lainvoimaiseksi. Kutšman uudistuspolitiikan saama julkinen tuki antoi presidentille joka tapauksessa hyvän selkänöjan opposition kanssa myöhemmin käytävien neuvottelujen varalta.

Poliittisen reformin uusintakierros

Poliittinen reformi palasi voimallisesti julkiseen keskusteluun kaksi vuotta myöhemmin vuonna 2002. Uuden, merkittävästi erilaisen ehdotuksen laatiminen liittyi sekin Kutšman pyrkimykseen turvata oman valta-aseman säilyminen myös tulevaisuudessa. Tällä kertaa sekä presidenttiä kannattavat että vastustavat poliittiset puolueet aktivoituivat määrittelemään oman kantansa poliittisen reformiin.

Oppositiojohtaja Viktor Juštšenko kannatti perustuslain uudistamista – mutta päinvastaiseen muotoon kuin mitä presidentti Kutšma ajoi edellä mainitussa kansanäänestyksessä. Juštšenkon johtamat oppositiopuolueet ehdottivat kolmenlaisia uudistuksia perustuslakiin: Hallituksen toimintavaltuuksien lisäämistä, aluehallintojen tehtävien kasvattamista sekä aluejohtajien valitsemista vaaleilla.

Juštšenkon johtama oppositio voitti kevään 2002 parlamenttivaalit ja muodosti näin parlamentin suurimman ryhmittymän (101 paikkaa). Nyt yritykset kohdistuivat perustuslain muuttamiseen tarvittavan parlamentin määräänemmistön muodostamiseen. Tätä silmälläpitäen Meidän Ukraina -puolue laati ehdotuksen yhteistyötar-

jouksesta muille parlamenttipuolueille, jossa puolueet laatisivat yhdessä poliittisen järjestelmän uudistamista koskevan ehdotuksen sekä toteuttaisivat tarvittavat muutokset perustuslakiin. Uudistuksen tärkein julkilausuttu päämäärä oli muuttaa perustuslakia siten, että parlamentin enemmistö saisi oikeuden muodostaa hallituksen. Ehdotus sisälsi myös uudistuksia koskien presidentin valtaoikeuksien kaventamista sekä viraltapano prosessin yksinkertaistamista. Puolueiden välillä käydyt neuvottelut kuitenkin kariutuivat ja presidenttiä tukevat puolueet (Alueiden puolue, sosiaalidemokraatit ja muut kommunistipuolueella täydennettynä) muodostivat sen sijaan parlamentin enemmistön. Tämän seurauksena oppositio suljettiin poliittista reformia koskevan työn ulkopuolelle.

”Yleiskansallinen keskustelu” uudistuksista

Vuoden 2004 presidentinvaalien edellä presidentti Kutšma tukijoiheen oli uuden ongelman edessä: miten säilyttää oma valta-asema presidentin vaalien jälkeen? Ongelmaksi asian teki erityisesti se, ettei silloisella pääministerillä Janukovyčilla ollut lainkaan presidenttikilvan vaatimaa kansansuosiota. Harkinnassa oli myös Venäjällä presidentti Jeltsinin toteuttaman ”seuraaja”-skenaarion soveltaminen mutta valtaeliitti päätti ottaa poliittisen reformin uudelleenkäsitelyyn muokatakseen siitä varasuunnitelman valta-asemansa säilyttämiseksi.

Keväällä 2003 presidentti Kutšma toi julkisuuteen jälleen uuden version poliittisesta reformista. Uudistuksen julkituotu päämäärä oli ”vahvistaa demokratiaa Ukrainassa”. Ehdotus sisälsi pitkän listan uudistuksia ja monien kohdalla niiden luonteen ymmärtäminen vaati asiantuntemusta, jota yleiskansalliseen keskusteluun kutsutulla yleisöllä ei kaikilta osin voinut olla. Lista sisälsi mm. seuraavat ehdotukset: siirtyminen kaksikamariseen parlamenttiin, lakien hyväksyminen kansanäänestyksen pohjalta, parlamentti- ja presidentin vaalien järjestäminen samanaikaisesti; parlamentti- ja

presidenttikauden pidentäminen viiteen vuoteen; ja lopuksi, presidentille annettava oikeus hajottaa parlamentti, mikäli se ei onnistu muodostamaan koalitiota kuukauden kuluessa tai epäonnistuu kahden kuukauden kuluessa nimittämästä hallituksen.

Pian ehdotusten julkistamisen jälkeen Kutšma antoi asetuksen, jonka mukaan julkiselle keskustelulle ”muutoksista Ukrainan perustuslakiin” annettiin aikaa kaksi kuukautta keväällä 2003. Samanaikaisesti paikallishallinnon edustajat, presidenttiä tukevat poliittiset puolueet, joukkotiedotusvälineet ja jopa sosiologit valjastettiin levittämään tietoa ehdotetusta poliittisesta reformista. Reformia koskeva keskustelu sai pian neuvostotyylisen julkisen keskustelun piirteitä. Aivan kuten neuvostoaikana viranomaiset väittivät, että työkollektiivit olivat lähettäneet ehdotusta tukevia kannanottoja. Ukrainalaiset lehtimiehet huomauttivatkin, että vapaa keskustelu aiheesta oli käytännössä mahdotonta, koska julkinen sana – erityisesti televisio – oli valtion ja oligarkkien kontrollissa.

Tässä pelissä valtamedian tehtävänä oli popularisoida poliittinen reformi ja osoittaa, että poliittinen eliitti toimi tehokkaasti ja kansan parasta ajatellen. Sosiologeilla oli sitä vastoin välineet mitata kansan mielialoja ja asenteita valtiovaltaa kohtaan. Keväällä 2003 presidentinhallinto määräsi kaikki Ukrainan johtavat sosiologian tutkimuslaitokset suorittamaan mielipidetiedustelut aiheesta: ”Mielipiteet ja näkemykset poliittisesta reformista: toukokuu 2003”.¹

Yleisvaltakunnallisen keskustelun tavoitteena oli muokata yleistä mielipidettä aiheista, jotka eivät olleet joko yleisesti tiedossa tai kiinnostavia suurimmalle osalle väestöstä. Lisäksi yleiskansallinen keskustelu tarjosi teettäjiilleen tietoa kansalaisten passiivisuudesta suhteessa käynnissä olleisiin poliittisiin prosesseihin, sekä osoitti kuilun kansalaisten ja valtion välillä.

Yleiskansallisen keskustelun tavoitteet

Huhtikuussa 2003 tehty valtakunnallinen ky-

sely osoitti, että suurimmasta osasta kansaa poliittinen reformi ei ollut kaikkein tärkein asia, josta maan poliittisen johdon pitäisi olla kiinnostunut. Kolmestakymmenestä listatusta ongelmasta reformi oli vasta sijalla 27 (Taulukko 1.). Vain kolme prosenttia vastaajista asetti reformin tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi.

Päinvastoin, pääosalle vastaajista tärkeimpiä ongelmia sosiologien listoilla olivat alhaiset tulot (75 prosenttia asetti tämän ykkösongelmaksi), korruptio valtionhallinnossa (50 %), ongelmat hyvän työn löytämisessä (47 %), rikollisuus (33 %), terveyspalvelujen saatavuus (29 %), haavoittuvuus järjestysvallan edessä (27 %). Vastaajat

Taulukko 1. Mitkä seuraavaista asioista ovat mielestäsi tärkeimpiä ja välitöntä päätöksentekoa vaativia? (Hromadjany Ukrainy..., 3).

Väite	% vastaajista
1. Alhaiset palkat ja eläkkeet	75.5
2. Valtionhallinnon korruptio	49.7
3. Työttömyys, ongelmat sopivan työn löytämisessä	47.2
4. Rikollisuuden kasvu	33.4
5. Terveyspalveluiden riittämättömyys	29.1
6. Kansalaisten puolustuskyvyttömyys virkavallan edessä (poliisin, verohallinnon ja turvallisuusviranomaisten)	27.1
7. Valtion säästöpankin jäädyttämien rahavarantojen palauttaminen	22.3
8. Kaikkien luottamuksen ansainneiden poliitikkojen olisi yhdistettävä voimansa normaalin elämän palauttamiseksi	21.3
9. Hallinnon epäpätevyys ja heikkous kaikilla tasoilla	20.6
10. Yhteiskunnan jakaantuminen köyhiin ja rikkaisiin	19.3
11. Oikeuden puute	18.1
12. Perheiden kyvyttömyys maksaa asuntojen kunnallisista ylläpitopalveluista	17.9
13. Liian korkeat verot	17.6
14. Perheiden kyvyttömyys tarjota ammatti- tai korkeakoulutusta lapsille	15.2
15. Sosiaalipalveluiden maksaminen budjetista rikollisesti ansaitulla rahalla	14.3
16. Palkkojen, eläkkeiden ja muiden sosiaalimaksujen viivästyminen	13.7
17. Kansalaisten kyvyttömyys vaikuttaa viranomaisiin	12.6
18. Moraalin rappio	11.4
19. Perheiden kyvyttömyys tarjota hyvää peruskoulutusta lapsilleen	10.6
20. Laittomasti yksityistettyjen yritysten yksityistämisen ja kansallistamisen uudelleentarkastelu on tarpeen	8.9
21. Armeija ei kykene puolustamaan maata	8.6
22. Alueellinen ympäristön tila	7.0
23. Kielitilanne Ukrainassa	6.6
24. Katkot sähkön, maakaasun, polttoaineen, ja lämmön jakelussa	6.4
25. Kansalliset konfliktit	3.9
26. Puolueellinen joukkotiedotus	3.6
27. Ukrainan presidentin ehdottaman poliittisen reformin toteuttaminen	3.2
28. Poliittisen opposition häiritsevät toimet	2.5
29. Paikallisliikenteen huono laatu	1.6
30. Muu	1.9

nostivat myös keskeiselle sijalle monia valtio-
vallan toimivuuden kannalta tärkeitä ongelmia
kuten korruptio (sijalla 2), toimeenpanovallan
mielivaltaisuus (sijalla 6), virkavallan heikkous
ja kykenemättömyys kaikilla tasoilla (sijalla 9),
oikeuden puute (sijalla 11).

Vaikka mielipidetiedustelu paljasti joukon
ihmisten tärkeinä pitämiä ongelmia, jäi yleiskan-
sallisen keskustelun osanotto kokonaisuudessaan
alhaiseksi. Vain kahdeksan prosenttia vastaajista
osallistui tapaamisiin ja keskusteluihin ja noin
kolme prosenttia vastaajista kertoi, että heidät
oli pakotettu kannattamaan reformia. Aktiivisen
mediakampanjan ansiosta vain kuukausi julkisen
keskustelun virallisen avauksen jälkeen jopa 34
prosenttia vastaajista oli tietoinen presidentin
ehdotuksen sisällöstä ja 62 prosenttia oli kuullut
siitä. Toukokuun puoliväliin mennessä 60 pro-
senttia vastaajista, jotka tiesivät reformista, oli
keskustellut siitä sukulaisten, ystävien tai työ-
tovereiden kanssa. Toukokuussa 2003 melkein
8 prosenttia vastaajista oli osallistunut julkiseen
keskusteluun reformista.

Keskusjohtoinen hallintotapa assosioituu
ihmisten mielissä byrokraattisuuteen, vastuut-
tomuuteen, ihmisten ja valtion välisen yhteyden
puutteeseen ja tehottomaan paikallishallintoon.
Tämän seurauksena suurin osa väestöstä kannatti
valtiovallan rajoittamista ja julkisen kontrollin
lisäämistä. Tätä kautta on osin selitettävissä
parlamenttiedustajien vähentämistä koskeneen
uudistusehdotuksen saama massiivinen tuki.
Enemmistö vastaajista torjui myös ehdotuksen
parlamentin toimikauden pidentämisestä neljästä
viiteen vuoteen. Kysymys parlamenttiin ehdote-
tun kahden kamarin kokoonpanosta sai jonkin
verran kannatusta taakseen (31 %). Vastausten
hajonta kertoo osaltaan vaikeuksista, joita näin
monimutkaisten asioiden julkiseen keskusteluun
aina liittyy. Itse asiassa keskustelun järjestämisen
päämääränä ei ollut sinänsä ihmisten kuuleminen
asiassa vaan julkisen mielipiteen muokkaaminen
ja osin manipuloiminen Kutšman kannattajien
haluamaan suuntaan.

Julkisen keskustelun järjestäminen antoi
Kutšman leirille mahdollisuuden testata ihmisten

reaktioita vaihtoehtoihin poliittisiin skenaarioihin
vaalivuoden lähestyessä. Yksi näistä
skenaarioista oli mahdollisuus, että parlamentti
hajotettaisiin aiemmin ja presidentinvaalit jär-
jestettäisiin samanaikaisesti parlamenttivaalien
kanssa vuonna 2004. Tätä mahdollisuutta silmälä-
päitäen presidentti Kutšmaa kiinnosti yleisön
mielipide kysymykseen presidentin oikeudesta
hajottaa parlamentti, mikäli se ei onnistu nimit-
tämään hallitusta tai muodostamaan toimivaa
koalitiota määräajan kuluessa. Toukokuussa
2003 yli puolet vastaajista kannatti presidentin
määräysvallan lisäämistä tässä asiassa. Enem-
mistö vastaajista oli myös valmis hyväksymään
parlamentin hajottamisen ja uusien vaalien jär-
jestämisen jo vuonna 2004 eikä vasta 2006.

Toinen mahdollinen skenaario tuohon aikaan
oli se, että presidentti Kutšma pysyisi lakimuu-
tosten turvin virassa aina parlamenttivaaleihin
2006 asti. Käytännössä tämä olisi ollut mahdol-
lista mikäli presidentin esittämä uudistuspaketti
olisi hyväksytty parlamentissa. Mielipidemit-
tauksista kävi kuitenkin yksiselitteisesti ilmi,
ettei Kutšman toimikauden pidentäminen ollut
käytännössä mahdollista ajatuksen saaman jyr-
kän vastustuksen vuoksi (yli 80 % vastaajista piti
tätä ei-toivottuna vaihtoehtona).

Tästä tilanteesta ei Kutšmalle tukijoiheen ol-
lut ulospääsyä, ei vaikka käytössä olisivat olleet
kaikki ”hallinnolliset resurssit” ja vaalituloksen
vääristelyyn käytettävät keinot. Kuitenkin yli
puolet vastaajista (55 % niistä, jotka tiesivät jota-
kin käynnissä olevasta keskustelusta) epäili, että
presidentin poliittisen reformin toimeenpanon
seurauksena Kutšman virkakausi jatkuisi.

Vallanpitäjiin kriittisesti suhtautuvassa
mediassa yleiskansallista keskustelua pidettiin
yleisesti epäonnistuneena. Tähän arvioon on
kuitenkin vaikea yhtyä koska lähes kymmenes-
osa vastaajista osallistui järjestettyihin keskus-
telutilaisuuksiin. Poliittisesti hyvin passiivisen
väestön ollessa kyseessä luku on mielestäni
merkittävä. Ei ole epäilystä siitä, että useimmat
Kutšman ehdotuksista olivat luonteeltaan pop-
ulistisia (esimerkiksi kansanedustajien määrän
vähentäminen) ja niiden tarkoituksena oli ylei-

sen mielipiteen manipulointi sekä opposition painostaminen.

Ylipäänsä kyse oli varsin epätavallisesta ”yleiskansallisesta keskustelusta”. Eritoten, koska keskustelua varjosti epäselvyys mahdollisen kansanäänestyksen oikeudellisesta statuksesta ja seuraamuksista. Joka tapauksessa keskustelu tuki positiivisen mielikuvan rakentumista uudistusten alullepanijasta – presidentti Kutšmasta. Ja vastaavasti se heikensi uudistusten vastustajien asemaa parlamentissa, erityisesti tämä koski Juštšenkon ja Tymošenkon asemaa.

Tutkimustulokset toivat selvästi esiin, että ihmiset toivoivat voivansa osallistua poliittiseen elämään aiempaa aktiivisemmin ja odottivat virkamieskunnalta aiempaa enemmän vastuunottoa viranhoidossa. Lisäksi yli 70 prosenttia vastaajista kannatti aluejohtajien valitsemista vaaleilla vallitsevan käytännön sijaan, jossa johtajat nimittää presidentti.

Yleiskansallisen keskustelun onnistumisen inspiroimina presidentti Kutšmaa tukevat puolueet yrittivät saada parlamentin hyväksynnän uudistuspolitiikalleen. Ehdotus hävisi niukasti äänestyksessä, josta Juštšenkon johtama Meidän Ukraina -puolue ja Julija Tymošenkon ryhmä jättäytyivät pois. Tämän häviön jälkeen presidentin kannattajat yrittivät ohittaa parlamentin lähettämällä Ukrainan korkeimman oikeuden päätettäväksi kaksi esitystä koskien poliittista reformia. Kysymykset liittyivät kansanäänestyksen asemaan lakiasäättävänä instituutona: onko ihmisillä (valtion vallan lähteenä) oikeus hyväksyä laki kansanäänestyksestä ja onko kansanäänestyksen tuloksella heti Ukrainan lain status vai pitäisikö parlamentin ensiksi hyväksyä se? Mielenkiintoinen yksityiskohta on, ettei presidentti Kutšma peruuttanut korkeimmalle oikeudelle jättämänsä selvityspyyntöä eikä siihen ole myöskään puuttunut maan uusi johto. (Vuiko 2005, 25) Toukokuussa 2005 korkein oikeus ilmoitti aloittavansa kyseisen asian selvittämisen. Jotkut Ukrainan nykyisen hallituksen edustajat ovat jo ehtineet ilmaisemaan omana kantanaan, että poliittinen reformi voitaisiin hyväksyä kansanäänestyksellä. Ehkäpä korkeimman oikeuden

päätös Kutšman kysymyksiin voi edistää myös uusien johtajien intressejä.

Uudistus, joka ”pelasti” demokratian

Edellä selostetuista sosiologisista tutkimustuloksista käy hyvin ilmi yksityisen ja julkisen – kansalaisten ja valtion – välillä ammottava kuilu. Viimeisten viidentoista – kahdenkymmenen vuoden aikana kansalaiset etääntyivät yhä enemmän poliittisesta elämästä samalla kun ihmisten elämänpiiriksi vakiintui sukulaisten, ystävien ja uskonnollisten yhteisöjen verkostot. Oranssivallankumouksen massaliikkeen synnyssä nämä kaksi sinänsä vastakkaista tekijää yhdistyivät ennen näkemättömällä tavalla. Yleinen luottamuspuola johtavaa eliittiä kohtaan sekä ihmisten halu puolustaa henkilökohtaista äänestysoikeuttaan saivat kymmenet tuhannet tavalliset ukrainalaiset liikkeelle. Kolmen viikon ajan marras-joulukuussa 2004 Kiovan keskustaan kokoontuneet mielenosoittajat protestoivat äänestyspaikoilla eri puolilla Ukrainaa tehtyä vaalivilppiä vastaan. Tällä kertaa valtaa pitävät tahot olivat ylittäneet kriittisen rajan ja ihmiset marssivat kaduille puolustamaan ainoata jäljellä olevaa mahdollisuuttaan vaikuttaa politiikan tekoon.

Tilanne laukesi vasta kun parlamentti hyväksyi lakipaketin, jonka tuomat muodolliset muutokset perustuslakiin ja vaalilakiin mahdollistivat presidentinvaalien toisen kierroksen uudelleenjärjestämisen Lakipaketin hyväksyminen esti myös Juštšenkon ja Tymošenkon johtaman opposition ja pääministeri Janukovytsin tukijoukkojen välisen vastakkainasettelun eskaloitumisen edelleen. Lopullisesti tilanne rauhoittui vasta monimutkaisten neuvottelujen jälkeen, joihin osallistuivat eri poliittisten leirien edustajat sekä ulkomaiset välittäjät.

Ukrainan väestön odottamaton poliittinen herääminen auttoi oppositiota toteuttamaan poliittiset tavoitteensa ja todisti, että kansalaiset ovat ainoa legitiimin valtiovallan lähde. Tapahdumat myös osoittivat että oranssivallankumous

on kaikkea muuta kuin päättynyt. Kymmenet tuhannet mielenosoituksiin osallistuneet ihmiset kokivat onnistuneensa – saaneensa äänensä kuuluviin, ja saavutettu voitto oli ennen kaikkea tavallisten kansalaisten, ei niinkään poliitikkojen tai tietyn puolueen voitto.

Voitolla oli kuitenkin hintansa. Poliittinen uudistus, jolla rajoitetaan presidentin valtaa, oli hinta, jonka uusi presidentti ja hallitus joutuivat maksamaan presidentinvaalien uusintakierroksen järjestämisestä. Kaksi edellä mainitun lakipaketin kolmesta laista koski suoranaisesti poliittista reformia ja kolmas antoi tarvittavat oikeudelliset perusteet uusintakierroksen järjestämiselle. Perustuslakiin näin hyväksytyjen muutosten mukaisesti parlamentin suurimmilla ryhmittymillä on vastuu hallituksen muodostamisesta kuukauden kuluessa parlamenttivaaleista. Presidentti nimittää pääministerin ja nimitys astuu voimaan parlamentin hyväksytyä sen. Mielenkiintoista on, että Julija Tymošenkon ryhmä ja 23 edustajaa Meidän Ukraina -puolueesta jättäytyivät äänestämästä lakipaketista. Joka tapauksessa muutokset astuvat voimaan viimeistään 2006 vuoden alusta lähtien.

Poliittisen reformin tulevaisuus

On selvää että 2006 vuoden parlamenttivaalien vaalikampanjat tulevat olemaan merkittävästi erilaiset kuin mihin Ukrainassa on aiemmin totuttu. Ukrainan politiikan tuntijat ovat listanneet joukon tulevien vaalien kannalta tärkeitä tekijöitä (Jakimenko, Litvinenko 2005, 2):

Tulevat vaalit järjestetään uuden lainsäädännön mukaisesti mikä merkitsee sitä, että vain puolueet voivat asettaa ehdokkaita vaaleihin.

Äänestäjäkunta arvioi ehdokkaita osin sen mukaisesti, millainen rooli näillä oli presidentinvaalikampanjoinnin ja vallankumoustaapahtumien aikana. Myös samantapaisia PR-käytäntöjä ja keskusteluteemoja tullaan näkemään kuin presidentinvaalien aikaan.

Toisin kuin aikaisempien vaalien yhteydessä, nykyisellä hallituksella on äänestäjäkunnan

enemmistön kannatus takanaan ja äänestäjät päinvastoin suhtautuvat oppositioon paljon kriittisemmin. Tämä asetelma tuskin muuttuu dramaattisesti ennen vaaleja.

Vapaiden ja rehellisten vaalien onnistumista lisää myös se, että maan nykyinen johto on ilmoittanut puolustavansa demokraattisia arvoja kun taas vahvistuneella kansalaisyhteiskunnalla on kokemusta demokraattisten oikeuksien puolustamisesta.

Vaalien jälkeen voimaan astuvat muutokset perustuslakiin nostavat vaalitaiston panoksia lähes samalle tasolle kuin presidenttivaalikampailun aikana.

Ottaen huomioon nämä tekijät on siis odotettavissa erittäin tiukka vaalikamppailu. Aivan kuten aikaisemminkin hallitseva ryhmittymä, tässä tapauksessa oranssivallankumouksen johtajat pyrkivät hyödyntämään hallinnollisia resursseja parhaansa mukaan vaalikampailun aikana. Nykyisen hallintojärjestelmän muuttaminen ja uuden virkamieskunnan nimittäminen sekä pyrkimys rajoittaa entisen, Kutšmalle lojalin hallintoväen vaikutusvaltaa asettaa maan uuden johdon alttiiksi kritiikille johtoaseman ja hallinnollisten resurssien väärinkäytöstä poliittisten tarkoitusperien ajamiseksi.

Kesän 2005 kuluessa oranssivallankumouksen johtohenkilöiden kannatus oli hienoisessa laskussa. Yhdeksän kuukautta ennen parlamenttivaaleja näyttää vahvasti siltä että nykyinen oppositio tulee häviämään roimasti tulevat parlamenttivaalit (Za devjat misjatsev...). Juštšenkon, Tymošenkon ja Litvinin johtamat puolueet saanevat enemmistön (yli 53 %) äänistä (Taulukko 2). Mahdollinen yhteistyö sosialisti-puolueiden kanssa varmistaisi koalitiolle varman enemmistön parlamentissa sekä minimoisi muutokset nykyisen hallituksen kokoonpanoon.

Epäluottamus Kutšman hallintoa vastaan kanavoitui oranssivallankumouksen massaliikkeeksi, jonka koossapitävä voima oli ihmisten halu puolustaa heille kuuluvaa oikeutta osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Todisteet vaalivilpistä äänestyspaikoilla ympäri Ukrainaa aikaan-

Taulukko 2. Vastausten jakauma kysymykseen “Jos vaalit olisivat heti ja äänestyslippu näyttäisi tällaiselta ketä äänestäisitte?”. Koko Ukrainassa ja neljällä alueella: Länsi, keskialue, pohjoinen, itä. (%)

	Ukraina	Alueet			
		Länsi	Keskusta	Etelä	Itä
Meidän Ukraina (Juštšenko)	35.6	6.2	40.7	29.2	8.5
Alueiden puolueen liitto (Janukovyčš)	17.8	2.2	3.8	21.3	46.3
Yleis-ukrainalainen liitto “Isänmaa” (J. Tymošenkon)	14.1	17.8	25.8	6.0	4.5
Ukrainan kommunistinen puolue (P. Simonenko)	8.5	1.7	6.3	14.8	10.4
Ukrainan sosialistinen puolue (O. Moroz)	5.0	3.7	7.3	5.3	2.9
Ukrainan kansanpuolue (V. Litvin)	3.5	3.0	3.2	4.6	3.2
Uudistusmielinen sosialistinen puolue (N. Vitrenko)	3.4	0.4	1.7	3.2	8.5
Yleis-ukrainalainen liitto “Naiset ja tulevaisuus” (V. Dovženko)	1.4	0.2	3.1	0.9	0.7
Teollisuuden ja yrittäjien puolue (A. Kinah)	1.1	0.5	1.1	1.7	1.1
Sosiaalidemokraattinen puolue (liitossa) (V. Medvedtšuk)	1.0	0.2	0.7	2.0	1.2
Kansan Rukh (B. Taraštšjuk)	0.9	1.7	.4	0.7	1.0
Ukrainan vihreä puolue (V. Kononov)	0.9		0.9	1.0	1.7
Poliittinen puolue “Ukrainan työläiset” (V. Konovaluk)	0.7	0.7			2.6
Kansan demokraattinen puolue (V. Pustovoitenko)	0.5	0.5	0.3	1.2	
Ukrainan Kansan puolue (Y. Kostenko)	0.2	0.3	0.3		0.2
Ukrainan kansallinen kongressi (O. Ivtšenko)	0.1		0.3		
Äänet ”kaikkia vastaan”	5.2	1.0	4.2	7.9	7.2
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

saivat tunteen, että näin ihmisiltä oli viety jotain heille kuuluvaa. Kyse ei ollut maksamattomista palkoista tai olemattomista sosiaali-eduista, tai jostakin ”valtion” ideasta. Kyse oli viimeisestä voimavarasta, jonka kansalaiset tunsivat omakseen – äänestys-oikeudestaan. Oranssivallankumouksen kansansuosion teki mahdolliseksi se, että asia kosketti jokaista henkilökohtaisesti. Se ei siis ollut selvä merkki kansalaisyhteiskunnan vahvistumisesta joskin viimeksi mainittu on yksi avaintekijöistä oranssivallankumouksen liikkeellepanemien uudistusten vakiinnuttamiseksi osaksi poliittista arkipäivää.

Kun otetaan huomioon nykyisen puoluejärjestelmän heikkous ja kaikkialle ulottuva korruptio voi hyvin olla ettei parlamentaarinen poliittinen järjestelmä toimi sen paremmin kuin presidenttijohtoinenkaan (D’Anieri 2003, 65). Ihmisten uskoa parlamenttiin instituutiona hor-

juttaa entisestään se tapa jolla muutos presidenttikeskeisestä parlamentaariseen järjestelmään toteutettiin. Vallansiirto parlamentille ja eroon pääsy Kutšman valtaklaanista ei sinänsä tuo ukrainalaista demokratiaa lähemmäksi eurooppalaista esikuvaansa. Muutoksen välttämättömyys oli poliittisten toimijoiden tiedossa jo ennen oranssivallankumousta. Voidaan jopa ajatella, että pitkällä tähtäimellä kysymys parlamentin vallan vahvistamisesta sekä toimivan puoluejärjestelmän luomisesta olisi joka tapauksessa ollut väistämätöntä.

Toimintakykyisen parlamentin ja puoluejärjestelmän aikaansaaminen, itsenäisen oikeuslaitoksen ja vahvan kansalaisyhteiskunnan muodostaminen ei tapahdu vain hallinnollisia käytäntöjä muuttamalla. Tarvitaan myös syvällisempiä, kansallista toimintakulttuuria koskevia muutoksia. Demokratiaa vahvistavien muutosten

takuumiehinä – ja naisina – on ennen kaikkea Ukrainan nuoret, jotka eivät ole omaksuneet edellisten sukupolvien tapaan korruption ja alamaisuuden kulttuuria vaan sen sijaan voivat

toimia esimerkkinä uuden kansalaisyhteiskunnan synnystä ja vahvistumisesta.

Viitteet

1 Mieliopidemittaukset toteutettiin kahdessa vaiheessa 2.-7.4.2003 ja 15.-22.5.2003 välillä. Tutkimukseen osallistuivat seuraavat sosiologiset tutkimuslaitokset: Kiovan kansainvälinen sosiologian instituutti, Ukrainan yhteiskuntatutkimuksen instituutti, Ukrainana talous-poliittisen

tutkimuksen keskus – Rozukov keskus. Tutkimuksissa haastateltiin 2013 ja 2026 vastaajaa jotka olivat iältään yli 18 -vuotiaita. Arvioitu virhemarginaali oli 2,3 % (Hromadjany Ukrainy pro vnutrišnopolitytšni protsesi).

Lähteet

D’Anieri, P. (2003), Leonid Kutšma and Personalisation of the Ukrainian Presidency. – *Problems of Post-Communism* 5, 58-65.

Hromadjany Ukrainy pro vnutrišnopolitytšni protsesy. – *Natsionalna bezpeka i oborona* 3(39), 2003, Kyjiv: Tsentr Rozumkova, 9-30.

Jakimenko, J., Litvinenko, O. (2005), Politytšni partiji Ukrainy za rik do vyboriv: maibutne štšho potšinaetsja s’ohodni. – *Natsionalna Bezpeka i Oborona* 3(63), 2005, Kyiv: Tsentr Rozumkova, 2-11.

Matsuzato, K. (2005), Semipresidentialism in Ukraine: Institutional Centrist in Rampant

Clan Politics. – *Demokratizatsiya* Vol. 13, Issue 1, 45-58.

Za devjat misjatsiv do parlamentskih vyboriv. Report by Kiev International Institute of Sociology, June 2005. <http://www.kiis.com.ua/txt/doc/press06072005.html>

Sherr, J. (2005), *Realism About Ukraine. Part I. Internal Conditions*. “Central & Eastern European Series”. Conflict Studies Research Centre, UK Defense Academy (05/32), 28.6.2005.

Vuiko, B. (2005), Snova gotovjat nam tsarskii tron. – *Ekspert* 15 (20), 25.04.2005.